

J. K. Tyl - F. Škroup
FIDLOVÁČKA
aneb žádný hněv
a žádná rvačka

SKUTEČNĚ VELKÉ DOBY PROŽIVÁ DIVADLO JEN TEHDY, KDY JE DIVAD-
LEM NEJŠIRŠÍCH VRSTEV, KDY NEJEN POUTĀ JEJICH ZÁJEM, ALE I VY-
JADŘUJE JEJICH ZÁJMY, JEJICH MYŠLENKY, JEJICH TOUHY, KDY NENÍ
ROZPORU MEZI DIVADELNÍM UMĚNÍM A LIDOVOSTÍ V NEJVLASTNĚJŠÍM
SMYSLU TOHO SLOVA.

JULIUS FUČÍK O DIVADLE TYLOVY DOBY

PAMĚTCE

JOSEFA KAJETĀNA TYLA

I. Zastavení první

Chvilí jsem stál u náhrobního kamene a pocívala narůstající smutek. Svatomikulášský hřbitov v Plzni byl prázdný, na ozdobných keřích a na větvích stromů se třpytila první jinovatka. Vzduch se zdál stříbrný, čistý a svěží.

Divám se na kamenného anděla s laurovým věncem a na dvě divadelní masky, vytesané do mramoru. Všechno je jiné, poplatné své době. Čekal jsem spíš bludný kámen, těžce zapadlý do hlíny, s vytesanými rysy Tylovy tváře.

Tak tady je to místo posledního zastavení jeho bolestné pouti. Hlavou mi letí Nerudova myšlenka — „Byl u nás pro tak mnohý směr pracovníkem právě prvním. Velká to arci vina, a zcela jeho vina; mohl počkat až bude mít předchůdce, mohl přijít později! Také si tu vlnu jakseptatří odstonal, uštvat ho mohla kritika česká!“

Cítím, jak mne pálí oči, dívám se chvíli jinam, nemohu už vidět ten laurový věnec, který klademe uštvanému člověku na hlavu až po jeho smrti. Zaslouží si spíš trnovou korunu Boženy Němcové — Jinovatka se proměnila v kapky vody, které nepravděelně padají do zetlelého listí. Snad je to ozvěna deštivé neděle 13. července 1856, kdy Tyla pochováli. Jeho pohřeb byl v poněmčelé Plzni první českou národní manifestací a sbírka na jeho pomník připomíná pozdější sbírku na stavbu Národního divadla, o jehož založení celý život usiloval a kterého se však nedočkal.

Po hřbitovní cestě přichází skupina mladých lidí — asi vlastivědný výlet. Než dojdou, zbývá mi ještě chvilka osamění.

Kde asi stál při Tylově pohřbu český herec Krumlovský? Vypráví se totiž, že zůstal u hrobu poslední a dlouho nemohl odejít. Poslže k němu přistoupil velitel c. k. rakouské četnické asistence,

kteřá tu byla proto, aby pohřeb nevyvolal žádné „provokace“, a oslovil ho: „Tak jděte, jděte, nevídíte, že jste tu sám?“

„Sám?“, odpověděl Krumlovský, „cožpak je nevídíte?“

„Koho?“

Krumlovský se rozhlédl kolem a povídá: „Je tu se mnou strakonický dudák Švanda s Dorotkou, Kalafuna s dětmi, Marjánka, Jiřík a támhle Valenta s Terezkou. A Jana Husa, Žižku, Jeronýma a Opata — kutnohorského havíře taky nevídíte?“

„Okamžitě odejděte! Rozkazují vám to!“
„Já odejdu“, usmál se hořce Krumlovský, „ale ti tu zůstanou, na ně vaše rozkazy neplatí. A já se k nim budu vracet.“

II. Zastavení druhé

Procházím rušnou, hlučící Plzni. Po delším hledání stojím před domem, ve kterém Tyl prožil poslední chvíle svého života.

Původní pamětní deska měla stručný text: „Zde zemřel dne 11. července 1856 Jos. K. Tyl, český spisovatel a dramaturg. Žije v paměti národa.“ Nic víc, ale také nic méně. K Plzni upínal své poslední naděje — bývala k němu vlídná, měl tam úspěchy. Teď se sem však vrací na konci svých sil. Těžce nemocného a vyčerpaného Tyla přivázejí na slanou vystlaném zebříňáku z Vodňan. Museli tam udělat sbírku na to, aby měl s rodinou co jíst a aby bylo na cestu do Plzně. Ředitel společnosti odmítl vyplácet Tylovi gáží, protože v důsledku nemoci nemohl plnit své povinnosti. „Miláček národa“, člověk, který udával tón českým společenským událostem, poslanec Říšského sněmu, redaktor a spisovatel, který svým dílem ovlivňoval myšlení českých lidí a jehož noviny a časopisy se objevovaly nejen v Cechách a na Moravě, ale byly čteny také na Slovensku, v Polsku, Maďarsku — v celém tehdejší Rakousko-Uhersku — tento člověk na konci svého života živoří z milodarů v naprostém zapomění. Vědí o něm jen jeho nejbližší přátelé, pak nepřátelé a policijní ředitelství v Praze, kde je veden jako „nespolehlivý člověk“ pod číslem 126. Cítím mrazení v zádech, když slyším někoho mluvit o „starých zlatých časech“.

III. Zastavení třetí

Ríká se, že dětství poznamenává člověka na celý život. Utváří jeho povahové a morální vlastnosti, jeho sociální citění i vztah k životu. Rodinné poměry Tylových rodičů byly od svého počátku neutešené. Jeho otec, hobojsista vojenské kapely, se oženil s Barborem Králíkovou proti vůli její zámožné rodiny. V Kutné Hoře to vyvolalo společenský skandál: nevěstina měšťanská rodina se novomanželů zlekla a nechala je bez prostředků. Jiří Tyl se jí totiž nezdál být dobrou partíí. Vojenský muzikant bez majetku, odkázaný na mizernou aparádu, se dere mezi lepší lidi a ta dára Barbora našel na jeho elegantní zjev a sebevědomé vystupování. Očekávali od ní větší vděk a lepšího ženicha. A když má ona tvrdou hlavu — oni ji budou mít také! Nadále nebude už jejich dcerou a neuvídí od nich ani groš!

Nevěsta byla ve vysokém těhotenství, ta ostuda — prudérní pokrytci vytáhli proti mladým hříšníčkům do boje.

Jediný, kdo se jich ujal, byla nevěstina teta, která novomanželům poskytla útluk. A do těchto poměrů se jim narodil 4. února 1808 syn Josef František, který se později podpisoval bířmovacím jménem Josef Kajetán. Rok po jeho narození vystoupil Jiří Tyl z vojska a začal rodinu žít křečovinou. Dokonce byl staršími cechmistry přijat do křečovského cechu. Zakázek mnoho nebylo a bývaly druhořadé. Nicméně se zdálo, že se rodina postaví na nohy. A právě v té době ohlásila vídeňská vláda státní bankrot. Tím ožebračila převážnou část městského obyvatelstva, hlavně řemeslníky a lidi, kteří byli odkázáni na práci svých rukou. Otec Tyl musel přivydělávat hraním na zábavách a pohřbech, opisováním not a v době předvánoční vlastnoručně vyráběl jesličky na prodej. Jesličky, které malému Tylovi tak učarovaly.

Je štěstím všech dětí chudých rodičů, že si svoji nouzi neuvědomují. Berou svět tak jak je a nacházejí v něm své hodnoty, své krásy, přizpůsobují si jej svým představám a potřebám. Josef se obdivoval svému otci, jeho všestranným schopnostem, muzicírování, šití, malování i vyřezávání figurek.

Co musel otec dělat z nouze, obdivoval syn jako důkaz jeho schopnosti.

Josef komponoval vyřezávané figurky do různých obrazů a později se pokoušel o „opravdové divadlo“ — psal pro ně různé hry, které pak hráli s kamarády. Tady někde můžeme hledat pramen jeho lásky k divadlu vůbec.

IV Zastavení čtvrté

Jak často ovlivňují vývoj mladého člověka cizí lidé. Všestranná výchova, dynamické prostředí rodiny a vědomé pěstování lásky k vlastině národu pomáhaly rozvíjet povahu bystrého, vnímavého chlapce, kterého si oblíbil jeho učitel Josef Herzán. Ten také zařídil jeho další studium na pražském gymnáziu.

Finanční vydržování nadaného vnuka na studiích na sebe vzala usměřená babička Králíková — i to byla zásluha učitele Herzána.

Rodiče vlastně nevěděli, co by z chlapce mělo být. Jeho nadání je těšilo. A tak chtěla mít matka z Josefa kněze, otec učitele a snad jen Herzán tušil, že mladý Tyl se bude ubírat jinudy. Závěrečný hořký konec však předvídat nemohl.

Dnes si snad ani nemůžeme představit Prahu, jak vypadala před více než sto lety. Malé tiché město, jeho vnější ráz byl německý. Ve vyšších kruzích byla módní francouzština. Český živel se držel jen v nižších vrstvách a mezi chudinou.

„Tenkrát nestál pod praporem rozkvítající národnosti ještě takoví zástupové nadšenců, jako se už nyní pod ním šikují“, vzpomíná pozdější Tyl, „tenkrát vypínalo vlastenecké kvítko jen zde onde zpod zimního sněhu svou hlavičku, a když se jich mohlo deset, patnáct shluknouti — to už byla velká beseda!“

Příchod do Prahy znamenal pro „Tylo zásadní životní zvrat. Přestože na gymnáziu patřil mezi nejlepší žáky, zůstalo mu toto prostředí cizí. Snad to bylo i kvůli jeho neutešeným existenčním poměrům. Babička přišla velkým požárem Kutné Hory o veškerý majetek a Tyl byl nucen protloukat se bez jakékoli podpory sám.

Nejraději chodíval do divadla — hlavně do Sta-

vovského, kde se vedle německých soustředovala i česká ochotnická představení pod vedením Jana Nepomuka Stěpánka. Jako osmnáctiletý mladík tady Tyl uviděl i premiéru první české opery — Skroupova „Dráteníka“. To ještě netušil, že s autorem hudby vytvoří později jednu z nejkrásnějších českých písní — „Kde domov můj“.

V. Zastavení páté

Poprve ji veřejnost uslyšela na premiéře veselohry „Fidlovačka, aneb žádný hněv a žádná rvačka“ dne 21. prosince 1834. Tato první Tylova dochovaná divadelní hra byla napsána pod vlivem vídeňských lokálních frašek. I při své nedokonalosti má však proti nim jednu velikou přednost: není totiž jen pouhou anekdotou nebo sledem scén pro zasmání. Tyl použil formu lokální frašky k tomu, aby proti smyšlenému národnímu odrodilství, společenské přetváře včetně komolení rodného jazyka postavil poctivého českého člověka s jeho smyslem pro čest a národní hrdost. Naši pozornosti nesmí také uniknout společenské rozvrstvení postav a konflikt mezi nimi. Už v této hře, kterou sám Tyl vysoko necení, a která se za jeho života dočkala jen dvou uvedení, se objevují některé stránky, které se v jeho dalších hrách prohlubují a ukáže se jejich plný společenský dosah i umělecký význam. Tylový smysl pro sociální spravedlnost činí jeho hry našemu lidu blízké, přestože mnoha jeho současníkům — a právě ne těm nejlepším — vadil.

Držím v rukou premiérovou ceduli „Fidlovačky“. V ozdobném zarámování se oznamuje, že „dne 21. prosince 1834 v prospěch kapelmistra Františka Škraupa. Poneyprw: F i d l o v a č k a, aneb Žádný hněv a žádná rvačka. Čtvero obrazů ze života pražského sestavených od Týla. Hudba od Františka Škraupa. Tance od pana Baletmistra Raaba.“ Následuje obsazení, ve kterém se objevují jména dnešního českému divadelníku téměř posvátná a legendární: Pan Prokop, Šifřbrný, Grabinger, Kaška, Strakatý . . . , Panny Forchheimová, Rettichová, Panj Simková a další. Pod obsazením uctivé pozvání, hodina začátku a konce. České hry se totiž mohly dávat jen odpoledne a jednou týdně. Ostatní čas

zadán pro hry německé. Je až k neuvěření, za jakých podmínek Tito lidé — naši předchůdci prošlapávali cestu českému divadlu! I píseň „Kde domov můj“ byla předmětem kritiky a napadání. Vytýkali jí banalitu, sentiment, nazývali ji národním slágrem. Ale tyto skutečnosti není třeba příliš připomínat. Celý národ ji vzal za svou, jde s ním v čase dobrém i zlém. Proto v našem představení dominuje závěru této Tylovy hry.

František Kordula

Josef Kajetán Tyl — František Škroup:

Fidlovačka

aneb žádný hněv a žádná rvačka
Čtvero obrazů dle života pražského.

Úprava a režie: František Kordula j. h.

Dirigent: zasloužilý umělec
Vladimír Brázda

Scéna: Vladimír Šrámek,
nositel vyznamenání
„Za vynikající práci“

Kostýmy: Bohuslava Čiháková

Choreografie: Zdeněk Prokeš

Šormistr: Josef Kubenka

Dramaturgická spolupráce:

Vlasta Krautmannová

Asistent režie: Svatopluk Vašut

Asistent dirigenta: Karel Poloch ml.

Korepetice: Květoslava Millerová

•

Představení řídí Stanislav Muntág

Text sleduje Alena Švachulová

Josef Kajetán Tyl
Paní Mastilková, pražská máselnice

Lidunka, její neť a schovanka

Kroutil, švec

Jeník, jeho syn, mlynářský chasník

Chevalier Dudéc, vlastně Dudek, švihák
Slečna Cibulčini, vlastně Cibulková,
zpěvačka

Pan Hvězdoleský, literát

Paní Klinkáčková, vdova
Hubínek, uzenář

Kozelka, dohazovač

Ondřej Jammerweil, hospodář u máselnice

Markytky, stará panna, hospodyně

Jiřík, sluha

Honzík, sluha

Pavelka, drvoštěp

Sebelka, drvoštěp

Živeles, žid

Starý Mareš, slepý houslista

Bětuška, jeho průvodkyně

Drábové

Písničkářky

Karel Čepek
zasloužilá umělkyně Liběna Astrová
Vlasta Tolarová
Halina Kubečzková
Jana Kloučková
Kosťa Holubář
Miloslav Tolaš
Miroslav Dvorník
Radomír Linhart
Petr Miller

Karla Diváková
Helena Riehsová
Jan Vyorálek
Zdeňka Poláčková
Karel Lupínek
Zdeněk Růžička
zasloužilý umělec Josef Kobr
František Návrat
Ilena Flaková
Hana Hradilová
Jan Drahovzal
Ivo Melkus
Břetislav Doskočil
Antonín Bendík
Karel Šíp
Oldřich Píka
Marie Dvorníková
Rudolf Kubica a Karel Balát
Marie Grzegorzová a Jiřina Hanibalová

Drvoštěpové, mlynářští krajáci, švadlenky, děvečky, řemeslníci, tanečníci a tanečnice, kluci, lid městský i vesnický, muzikanti . . . sbor operety SDO

... A JEŠTĚ NĚCO O SKLADATELI FRANTIŠKU ŠKROUPOVI

Pocházel ze starého rodu typických českých kantorů - hudebníků, kde se tato dvě poslání dědila po několik generací. Také Dominik Škroup byl kantorem a dokonce hudebním skladatelem. Působil zrovna ve východočeské vesnici Osice, když se mu 3. června 1801 narodil syn František jako páté dítě.

Ráz krajiny Škroupova domova — klidného, spíše lyrického, rovinatého Polabí, charakterizuje později Josef Kajetán Tyl takto: „Ty křovinaté palouky, ty hráze rozlehlých rybníků. to stinné podkroví košatých stromů — ach ovšem! tam jsi mohl psávat se-lanky ... tam jsi jen opisoval poklady, které vděčná ruka přírody okolo tebe nahromadila.“ Solidní základ hudební teorie a praxe dostal František od svého otce Dominika. Jeho nejoblíbenějším nástrojem od dětství byla flétna. Jako osmileté dítě upozornil na sebe výbornou hrou na tento nástroj u hostiny pardubického krajského hejtmána při návštěvě v Osicích. Od té doby se o něho začal zajímat osický osvěcený a vzdělaný děkan Ignác Kuchynka, který také pomohl malému Františkovi, aby byl přijat v Praze za vokalistu — zpěvačka a studenta Týnského chrámu s celým zaopatřením. To bylo Františku Škroupovi jedenáct let. Odtud přešel po roce ke káru loretskému, vedenému Františkem Strobachem, synem kapelníka Jana Josefa Strobacha — oddaného cítěle, příznivce a spolupracovníka W. A. Mozarta.

Po smrti podporovatele děkana Kuchynky byla Škroupova další dráha ohrožena uschumem, který stihl např. i Jakuba Jana Rybu: že totiž z finančních důvodů nebude moci pokračovat v dalším studiu. Ale po ukončení tzv. „hlavní školy“ se naskytla možnost přejít na gymnázium v Hradci Králové, kde výborný hudebník regenschori František Rollert dovršil jeho přípravu.

Hradec Králové byl však tehdy i významným střediskem našeho národního obrození — a to zejména vlivem působení Václava Klimenta Klicpery, za

nímž sem přišel například i Josef Kajetán Tyl, ale i Karel Jaromír Erben a ještě před nimi Václav Hanka.

Z roku 1819 pochází i první závažnější Škroupova skladba — melodie německé písně na rozloučenou se školou a studiem, která se však nedochovala. V letech 1819 — 1825 studuje František Škroup v Praze filosofii a právnickou fakultu jako přípravu k budoucí úřednické kariéře. Jenomže během studií se věnuje příležitostně skladatelské činnosti, od roku 1822 je členem operního sboru Stavovského divadla a brzy jsou mu svěřovány i sólové role: například Liborin v „Čarostelci“ nebo Don Ottavio v „Donu Juanovi“. Nakonec se stává operním korepitiorem a spolupracovníkem tehdejšího šéfa pražské opery, kapelníka Triebensee. Tak se jim podařilo roku 1823 uvést první české operní představení — Prokopa Sedivého a Vincence Bartáka „Pražští sládcí aneb Kubíček dostane za vyučenou“. Kladem této jinak bezcenné skladby byla řada realistických scének s dobře odpozorovanými zvyky pražské řemeslnické chasy, se zdařilým podáním její řeči. Tím v jistém smyslu předjímala Tylovu „Fidlovačku“.

2. února 1825 byla poprvé úspěšně uvedena Škroupova první opera — „Dráteník“, která je zároveň prvním českým původním dílem tohoto žánru.

Z další Škroupovy tvorby uveďme ještě:

opery: Oldřich a Božena na libreto J. K. Chmelenského z roku 1828,
Libuřin sňatek na libreto Chmelenského z let 1835 — 1849
Drahomíra — romantická opera na německý text, 1848

scénická hudba: „Fidlovačka“ J. K. Tyla, 1834
„Žižkova smrt“ J. J. Kolára, 1850
„Don César a spanilá Magelona“ J. J. Kolára, 1852.

Zhudebnění básní F. L. Čelakovského, J. K. Chmelenského, V. Hanky a jiných. Většina Škroupových skladeb je dnes, bohužel, nezvěstná.

Po třiceti letech úspěšného dirigentského působení ve Stavovském divadle, z nichž plných dvacet let stál v čele uměleckého vedení pražské opery — dostal František Škroup ve svých šestapadesátí

letech nečekaně výpověď. Byl to následek některých nepřátelských, závistivých útoků tehdejší pražské oficiální kritiky, jichž bylo proti němu obratně zneužito. Vadila také především Škroupova duchovní spřízněnost s novými hudebními, kulturními i jazykovými proudy českého veřejného života.

Roku 1857 založil F. Škroup vlastní školu operního zpěvu. Připomeňme jen, že rok předtím dal dvatřicetiletý B. Smetana přednost odchodu do ciziny, na celou naši kulturu doléhá tehdy tvrdost Bachova absolutistického režimu. Roku 1860 podepisuje František Škroup smlouvu na vedení nově vzniklé operní scény v Rotterdamu. Přes příznivé přijetí a celkově poměrně úspěšnou činnost se mu stýska-

lo po Praze a po rodině, kterou tam musel zanechat. Na dovolené roku 1861 onemocněl a s podlomeným zdravím se vrátil opět do Rotterdamu, když zjistil, že v Praze s ním už nepočítají. Jedinou radostnou událostí byla návštěva Bedřicha Smetany, který si Škroupa velmi vážil.

Počátkem února 1862 František Škroup v Rotterdamu uprostřed pilné dirigentské a skladatelské činnosti zemřel.

Vlasta Krautmanová

„František Škroup je právě tak typicky český zjev jako Smetana i Dvořák. Shoduje se s nimi svou pevnou vůlí, svým vzrůstem z malého, nepatrného prostředí k vyššímu i světovému. Jako oni vyrovnával se s cizí kulturou . . . Je nepochybně větší jako energický organizátor, dirigent a dramaturg pražské opery než jako skladatel. Avšak svou velkou vírou, svým optimismem stojí velmi blízko i genií Smetanovu. Ze své generace ční jako jeden z jejich nesporně velkých synů, ba může nám být přímo zástupcem onoho pokolení.“

JOSEF PLAVEC: „FRANTIŠEK ŠKROUP“ — MONOGRAFIE

KDE DOMOV MŮJ?

Kde domov můj?
Hučí voda po lučinách,
Bory šumí po skalínách,
V sadě skví se jara květ -
Zemský ráj to na pohled!
A to je ta krásná země -
Česká země - domov můj.

Kde domov můj?
Znáte v kraji bohumilém
Čisté duše v těle čilém,
Jasnou mysl, znik a zdar
A tu sílu, vzdoru zmar:
To je Čechů slavné plémě -
Mezi Čechy - domov můj!

Původní úplný text Josefa Kajetána Tyla, k němuž složil hudbu František Skroup — 19. číslo partitury „Fidlovačky“.

Vedoucí technického provozu a výroby scénických výprav: Ing. Ivan Bílek — jevištní mistrři: Jiří Vaněk,
Václav Plachý — mistr osvětlení: Leopold Hanzel — vedoucí elektroakustiky: Bořivoj Wojnar — vedoucí vlá-
senkárny: Vojmil Nytra — vedoucí garderobiér: Zdeněk Slíva — vedoucí rekvizit: Eva Wiesnerová — vedoucí
dámské krejčovny: Bohuslava Ciháková — vedoucí pánské krejčovny: Stěpánka Lišková.

Program Státního divadla v Ostravě, vyšlo k premiéře hry J. K. Tyla „Fidlovačka“ dne 10. ledna 1980.

Redakce Vlasta Krautmanová, grafická úprava Mirek Tittler, foto Vladimír Dvořák, typografická spolupráce

Antonín Mosler.

Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., provoz 22, Ostrava 1, Hollarova 14.

Všechna práva k provozování tohoto díla zastupuje DILIA Praha.

